

İBRÂHİM

“İbrâhim eski bir isimdir ve Arapça değildir. Araplar kelimeyi çeşitli şekillerde okumuşlardır. En meşhurları; İbrâhim, İbrahim, İbrahum, İbrehem’dir. İbrâhim Süryanice bir isimdir ve şefkatli baba demektir. Başka bir görüşe göre İbrâhim ‘güçlü bakış’ anlamındaki ‘berheme’den türetilmiştir.

İbrâhim olgunlaşma aşamaları boyunca beşer fikrinin salt gerçeğe ulaşma çabasını temsil eder. Bu bağlamda onu önce duyulur şeylerde, ardından süreklilik niteliğinden hareketle soyutlamayla Yaratan’ını bulmaya çalışırken görmekteyiz. Bazı kelâm bilgileri Yaratan’ın varlığını kanıtlamada Hz. İbrâhim’in geçici şeyler ilâh olamaz tarzındaki akıl yürütmesine baş vururlar:

‘Üzerini gece kaplayınca bir yıldız gördü, ‘Buymuş Rabbim!’ dedi. Batıverince de, ‘Ben böyle batanları sevmem.’ dedi.’ (En’âm, 76)

Kur’an İbrâhim’in ulaştığı derecelere işaret etmiştir: İbrâhim siddik, nebî, resûl, imam ve Tanrı’nın halîlidir (dost).¹

Hz. İbrâhim’in makamı aşkta aşırılık ve bu aşırılıktan dolayı sevdiğine karşı ihlâslı olanın makamıdır. Bu hâlin oluşması için kulun nâfile ibâdetlerle Hakk’a yaklaşması neticesinde, Hak da farz ibâdetlerle kula yaklaşır ve nüfuz eder.

1 Suad el-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, s. 315.

“Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli herhangi bir şeyle Bana yakınlık kazanamaz. Kulum Bana (farzlara ilaveten işlediği) nâfile ibâdetlerle durmadan yaklaşıp, nihayet Ben onu severim. Kulumu sevince de Ben onun (adeta) işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı, akleden kalbi ve konuşan dili olurum. Ben’den her ne isterse, onu mutlaka veririm. Bana sığınırca, onu korurum. Ben, yapacağım bir şeyde, mümin kulumun ruhunu kabzetteki tereddüdüm kadar hiç tereddüde düşmedim: (Zîra) o, ölümü sevmez; Ben de onun sevmediği şeyi sevmem.” (Buhârî, Rikâk, 38; Ahmed, VI, 256; Heysemî, II, 248)

Bu hâl sonucunda Allah dostluk makamında kula tecellî eder. Kul da ilâhî niteliklerle ortaya çıkar ve yine kulda, Allah’ın Rahmân ve Rahîm ismi tecellî eder. Allah’a ulaşmak isteyen kişiler bir peygamber vasıtasıyla O’na ulaşmak mecburiyetinde olduklarından, İbrâhim’e uyan bir velî İbrâhimîdir. Yani Hz. İbrâhim’e benzemeye çalışmaktadır. Mesela bir kul dost seçildiğinde, o, İbrâhim Peygamber’in yolundadır demektir.

İbn Arabî: “Ârif bütün parçalarıyla Allah’ı bilen kişidir.” diyor. Yani îman artınca, kul kalbi, aklı, nefsi ve bütün vücuduyla dostluğa şehâdet eder ve dost kesilir.

Dost, mümin-kâfir, iyi-kötü ayırmadan bütün yaratıklara hizmet eder ve adâleti sağlamaya çalışır. Ama adâletin kendinden geldiğini de kimseye hissettirmez. Yani dost baştan aşağı merhamet demektir.

“Âdem (a.s) Safiyullah (Allah’ın seçtiği), Nûh Neciyullah (Allah’ın kurtardığı), Mûsâ Kelîmullah (Allah’ın konuştuğu),

Îsâ Kelimetullah'tır (Allah'ın kelimesi ve ruhu). İbrâhim Peygamber ise Allah tarafından dost seçilmiştir.

'Allah İbrâhim'i dost edinmiştir.'(Nisâ, 125)²

Eğer biz de Allah'a Hz. İbrâhim gibi âşık olabilirsek, onun bereketiyle bu makama ereriz.

Allah Hz. İbrâhim'de sıddık, nebî, resûl ve imam lakaplarını da dostun yanına eklemiştir. İki özelliği vardır ki, İslâm ile ilişkisi olduğunu anlatır. Birincisi Hz. Peygamber'in dedesi olması. Hatta bazı hadislerde "babam" diye anılması. İkincisi ise, Allah'ın Kur'an'da dile getirdiği şu iki âyettir:

"İbrâhim ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi, o Hanif bir Müslüman idi ve müşriklerden değildi." (Âl-i İmrân, 67).

"Sizi O seçmiş, babanız İbrâhim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.(...) Size Müslüman adını veren O'dur." (Hac, 78)

Onun Halîl ismi tahallülden gelir. Tahallül hulûlden gelir, ama burada hulûl Allah'ın İbrâhim'in aynasında tecellî ettiği anlamındadır. Allah'ın onun varlığında tecellî ettiğini ve Allah'ın bütün sıfatlarının İbrâhim'in zâtında ortaya çıktığını anlatır. Dolayısıyla onda Hak'tan başka bir şey kalmamıştır.

"Şair Beşşar şöyle der:

Ruhun bedene sirâyet ettiği gibi sen de bana tahallül (sirâyet) ettin

*Bu sirâyet nedeniyle Halil 'Halîl' diye isimlendirilmiştir."*³

2 Suad el-Hakîm, *a.g.e.*, s. 315.

3 Suad el-Hakîm, *a.g.e.*, s. 316.

Bu hâlin sonucunda kulun varlığı kalmamış, Allah'ın varlığı onu örtmüştür.

“Allahım! Sen'den korkmayı bana arkadaş etmeni, seni üstün bir şekilde sevip arzulamamı, ilmin sebatını, düşünmenin devamlılığını istiyorum. Zararları defeden esrarın sırrını arzuluyorum, tâ ki bizimle birlikteki günah ve ayıpların karar ve sebatı olmasın! Bizi (doğruluk üzere) sâbit kıl, bizi ilme irşat eyle, güzel amel işlemeyi bize kolaylaştır. Resûlün Muhammed'in (s.a.s) dili üzerinde yayıp neşrettiğin ve Halîl'in olan İbrâhim'i (a.s) imtihana tâbi tuttuğun kelimelerle bizi süsle! Ki İbrâhim (a.s) o kelimeleri tamamlamıştı. Sen ona: *'Ben seni insanlara önder (imam) yapıyorum!'* demiştin de, O da: *'Benim zürriyetimden de...'* demişti. Sen O'na: *'İmâmet lütfuma zâlimler nâil olamazlar.'* diye buyurmuştun.

Allahım, bizi İbrâhim'in zürriyetinden olan iyi kişilerden kıl! Âdem ve Nûh peygamberlerin zürriyetinden gelen ve gelecek olan iyi insanların zümresine bizi ulaştır!⁴

Müheyyeme Hikmeti ve İbrâhim

İbn Arabî *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de şöyle der:

“Sevenin kalbi ‘heyman’ özelliğine sahiptir, yani hâlden hâle girdiği yönlerde hayrete düşer.”⁵

Konevî ise, “İbrâhim'e bitişen kelimedeki hâl dostluğun ilk makamıdır. İbrâhim'de ise onun maddî vücûdunun Hakk'ın sıfatlarıyla örtülmüş olduğu anlaşılır.” demiştir.

4 Hacı Ahmet Kayhan, *Maddî-Mânevi Kur'an ve İlmin Güneşi Hz. Pîr Seyyid Sultan Abdülkâdir-i Geylânî*, s. 129.

5 İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, c. 8, s. 264.

“Sahih bir rivâyette şu ifâde edilmiştir: *‘Kıyâmet günü insanlardan ilk giyinecek olan, İbrâhim’dir (a.s). Çünkü bu, uygun bir mükafattır.*”⁶

Buna göre Hz. İbrâhim kâmil insanın ve berzahın ilk anlatımıdır. Onda isim ve sıfatlar kemâle ermiştir. İbrâhim’in mübârek vücûdunda Allah tecellî ettikten sonra, İbrâhim insanlara imam olmuştur.

Hz. Muhammed’in Allah’la dostluğu ise farklı bir dostluktur. Bu dostlukta artık isim ve sıfatlar aşılmış, hakikat birlenmiş, Allah’ın hüviyeti Peygamber’de ortaya çıkmıştır. Peygamber ile Hz. İbrâhim arasındaki bu muazzam ilişki; birinde sıfat ve isimlerin zâtî tecellîsi, diğesinde ise Hakk’ın hüviyeti ile tecellîsidir. Sanki İbrâhim dış (zâhir), Hz. Peygamber ise iç (bâtın) gibidir.

6 Sadreddin Konevî, *Fusûsü’l Hikem’in Sırları*, s. 35.

HALÎL-DOST

“Eğer bir dost edinecek olsaydım! Şüphesiz bu, Ebû Bekir olurdu. Ama benim dostum Allah’tır.”⁷

“Yardımcı olarak, Allah kâfi..” (Nisâ, 45)

Bu makam ittihad makamıdır. İlhan Ayverdi Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te, “Tasavvufta ittihad kendini Hak’tan ayrı ve müstakil bir varlığa sahipmiş gibi düşünen ve hisseden kulun, seyri sülûk neticesinde fenâ mertebelerini geçerek, vehmî varlıktan kurtulup, zaten bir olan mutlak varlığın idrakidir.” der. Bu, kendi varlığı olmadığını, yegâne varlığın Allah olduğunu idrak demektir.

Bu dostluk, mutasavvıfların şu yorumuyla anlaşılır: “Bir insan kimi candan dost edinirse o, onun dîninden olmuş olur.”

Bu dostluk için hullet ve hulûl kelimeleri kullanılır. Bu deyimler bu tür bir dostluğun ancak Allah ile kul arasında olabileceğini ispatlar. Zîra hulûl ki burada Allah’ın kula girip kul olması demek anlamına gelmeyip, kula tecellisi (aynadaki tecellî gibi) olup, bu tecellî sonucu kulda nefsâniyet bırakmaması demektir.

Bu durum ne müminler, ne peygamberler, ne de onlara tâbi olanlar arasında olur. Zîra peygamberlerdeki hüküm de Allah’a aittir.

7 İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, c. 6, s. 154.

Anlaşıyor ki dostluğun şartı dostun hükmüne teslim olmaktır. Hüküm yalnız Allah’a ait olduğu için de Peygamber Efendimiz’in söylediği “*Allah’tan başka dost yoktur.*” hadîsi (Tirmizî, Menâkıb, 15) anlaşılmış olur.

Kişinin mürşidine teslimiyeti de mürşidinde tecellî eden Allah olduğuna göre, Allah’a teslimiyettir.

“Bir padişahla ona çok yakın bir kölesi varmış. Bu köle padişahın sarayına girmek istediği zaman dilek sahipleri padişaha göndermesi için mektuplar, dilekçeler verirlermiş. O, bunları cüzdanına koyar, fakat padişahın huzuruna çıktığı zaman padişahın cemâlinin parlamasıyla, kendinden geçmiş bir halde, padişahın önüne düşmüş. Padişah, ‘Benim cemâlime dalıp kendinden geçen bu kulumun acaba nesi var?’ diye, şevk ve aşk ile onun cebini, çantasını ve cüzdanını karıştırır, o mektupları ve dilekçeleri bulur, hepsinin istediği şeyi mektuplarının arkasına yazarak, tekrar yerlerine koyarmış. İşte böylece, köle bir şey söylemeden, hepsinin işini yapmış, yerine getirmiş ve belki bunların bir tanesi bile geri çevrilmeden, istedikleri, fazlasıyla ve daha iyi bir şekilde hâsil olmuş olurdu. Halbuki akılları başlarında olan kölelerin padişah huzurunda arzettikleri, ihtiyaç sahiplerinin dileklerinden ancak yüzde biri yerine getiriliyordu.”⁸

İbn Arabî *Fütûhât*’ta şöyle anlatır:

“Allah’ı bırakıp da müminlerden kendisine dost edinen kimse hullet makamının ne olduğunu bilmediğini ortaya koymuş olur. Dostluğu ve arkadaşlığı biliyor olsa da, dostuyla beraber Hakk’ını verse de, hâkim kendisi ise, bu kendisini Allah’ın

hukukunu iptale (hükümsüz bırakmaya) götürdüğü için, îmânının noksanlığı ortaya çıkmış demektir. Allah'dan başka (gerçek) dost yoktur. Yani kısaca söylemek gerekirse hullet makamı çok yüce bir makam olduğu kadar, tehlikeli bir makamdır da. Muvaffak kılan ancak Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur.”⁹

Dostlukta fenâ makamı tecellî eder. Bu makamda başlangıçta âdet ve alışkanlıklardan vazgeçilir. İnsan tekâmül ettikçe nefsânî ve tabii hâllerden uzaklaşır. Makamı yükselince ilâhî huyları kazanarak nefsânî melekelerden kurtulur. Hak'tan başka bir şey dilemez hale gelir. Mânevî ilimler vücûdunda hâkim olduğu için ilâhî hikmetlerle şekli ilimlerden ve aklî neticelerden uzaklaşır. Yaratılmışa bağlanmaktan ve onları sevmekten âri olur (uzaklaşır). Velî makamına erdiği için isim ve sıfatlardan zâta ve nûrânî benliklerden hakîkate yollanır ve dostluğa erer.

“Ne zaman ki hevâna değil de Mevlâ'na güvenirsen, işte o zaman O'nun uğrunda ihlâsa ermiş olursun. O da seni kendisine dost edinir.”¹⁰

“Hâlik Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin her bir mevcûda kurbunu (yakınlık) '*Nerede iseniz o sizinledir.*' (Hadîd, 4) sırrını, ârif ve sâhib-i basîretin (görücü gözün sahibi) gayrı bilmez.

Hüseyin Mansur Hallac'ın berdar edildiği (asılma) zaman söylediği nakil ve rivâyet edilen 'Yâ Rabbi! Sen her cihette (yönde) tecellî edensin; senin benim hakkım ile ve benim de

9 *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 69.

10 *A.g.e.*, s. 424.

senin hakkın ile kaim olmam itibariyle her cihetten (yönden) mütehallisin (donatılmışsın). Senin benim hakkım ile kaim olman, benim senin hakkın ile kaim olmamdan farklıdır. Çünkü benim senin hakkın ile kaim olmam nâsûtîliktir (dünyaya, şehâdet âlemine mensup olmaktır); senin benim hakkım ile kaim olman ise lâhûtîliktir (gayb âlemine mensup olmaktır). Bununla birlikte nâsutluğum, kendisine karışmaksızın senin lâhutluğunda silinmiştir. Senin lâhûtîliğün ise, temas etmeden benim nâsûtîliğime egemen/istila olmuştur. Beni öldüreni bağışla ve ölüme karşı bana yardım et.’ kelimeleri, bu kurbun (yakınlığın) şühûduna (şâhit olmaya) işaretler. Bu kurbun celâleti (büyüklüğü, ululuğu) zât-ı ârifte (ârifin zâtında) zuhur edince Hazret-i Kayyum-i Vücûd’a, Cenâb-ı Mustafâ’nın (s.a.s) ve Cibrîl’in (a.s) kurbu (yakınlığı) ve Arş, Sidre ve mümin ve kâfir ve karınca ve sivrisineğin kurbu o ârifin nazarında beraber olur. ‘*Rahmân’ın yaratışında bir çelişki göremezsin.*’ (Mülk, 3) budur.”¹¹

Ne zaman ki, hakîkatte var olmayan ama var olduğunu zannettiğim varlığım, senin gerçek ve her zaman bâkî kalacak varlığında yok olursa, müminle münâfık, Firavun ve Mûsâ benim gözümde bir olur. O zaman da ben Allah’a dost olmuş olurum.

“Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ Hazretleri Hz. İbrâhim’e, ‘Ey İbrâhim, seni kendime niçin dost edindiğimi biliyor musun?’ diye vahyedince Hz. İbrâhim, ‘Bilmiyorum Allahım.’ diye cevap vermiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ‘Seni kendime huzurumda çokça ibâdetle kaim olduğun için dost edindim.’

buyurmuştur. Hz. İbrâhim'in kıyâmının namazla değil, kalple olduğu söylenmiştir.”¹²

“Hullet, ‘bir şeyin başka şeyin içine girmesi’ şeklindeki bir mânâdan türemiştir. Halîl de dostun kalbe girmesinden dolayı böyle isimlendirilmiştir. Halîl’in varlığı, diğerinin varlığında yok olmuştur. Konuştuğunda onun hakkında konuşur; sustuğunda da dostu, her şeye gözünün önündedir...

Bu konuda şu şiiri söylemişlerdir:

*Hulûl ettin rubumun derinlerine
Halîl de böyle olmuştu Halîl
Tek kaygım tek düşüncem sensin benim
Sözlerimde yalnız sen
Düşlerimde sen varsın
Yalnız sen.*

Hullet, diğer bir şiirde şöyle geçer:
*Gönlümde dost edindim ben seni
Vakfettim bedenimi dostlarıma
Onların olsun bedenim
Gönlümdeki dostumdur kalbimin sevgilisi.”*¹³

Bu makamın sonunda Hz. İbrâhim’de tecellî eden rızâ hâli zuhur eder. Rızâ da insanı dost kılar. Hullet makamında gayb sırları âşikâr olur. Dolayısıyla şehâdet edilen Allah olur. Kul kendini Allah indindeki derecesini ve makamdan makama geçişini izler. Tıpkı Züleyhâ’nın kanının düştüğü yerde Yûsuf, Hallac’ın kanının düştüğü yerde Allah yazısının ortaya çıkışı gibi.

¹² *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 696.

¹³ *A.g.e.*, s. 389.